

Tidskrift för **KRIMINALVÅRD**

Nummer 1 • 2011 • Årgång 66

Ny lagstiftning 2011

Kriminalvården får modernare fängelse- och häkteslagar

Kriminalvårdens forskardagar

Riskbedömningar ger farligare klienter

Bortom Sju tre och Malexandermorden

Samtal med Gunnar Engström

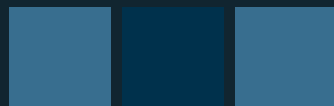
Tema human kriminalvård

Makt över andra människor kan göra oss grymma

Tidskrift för debatt om humanitär kriminalvård

Grundad 1946 av Svenska Fångvårdssällskapet

Utkommer med fyra nummer per år.

- 3** Redaktören har ordet
- 4** Ny fängelse- och häkteslagstiftning 2011
- 10** Kriminalvårdens FoU-dagar 2011
- 13** Att bli pensionär eller att bli äldre
- 14** Samtal pågår med Gunnar Engström
- 14** Bortom Sju tre och Malexandermorden
- 18** Var 10:e intagen är dömd för mord eller dråp

Tidskrift för **KRIMINALVÅRD**

NR 1 • 2011 • ÅRGÅNG 66

REDAKTIONENS ADRESS

Tidskrift för Kriminalvård
Box 2562 • 403 17 GÖTEBORG

REDAKTION

Dennis Karlsson, ansvarig utgivare
031 7528817 • dennis.karlsson@kriminalvarden.se
Lars Metelius • 070 696 54 29
lars.metelius@swipnet.se
Jan Gustavsson • 054 873530
janforshaga@telia.com
Birgitta Göransson • 0708261200
birgitta.goransson@kriminalvarden.se

GRAFISK FORM

Forma Viva • Linköping

REDIGERING

Frans Schlyter • frans.schlyter@gmail.com

FOTO

Frans Schlyter

Manusstopp: nr 2 är 9 maj 2011

dennis.karlsson@kriminalvarden.se

Tidskriften utkommer med 4 nummer per år.

Prenumerationspris 200 kr per år.

Medlemskap privatpersoner

inkl. tidskrift 150 kr per år.

Postgiro: 298060-5 www.tfknet.se

Tryckeri: www.myran.biz

ISSN 0040-6821

Tidskrift för Kriminalvård utges sedan 1946
med Svenska Fångvårdssällskapet som ägare.

Åsikter och idéer som framförs i signerade artiklar
eller i intervjuer står helt för artikelförfattarens eller
den intervjuades räkning.

Redaktören har ordet

Välkommen till ett nytt nummer av Tidskrift för Kriminalvård. Med detta nummer byter vi kostym. Det nya utseendet innebär en modernisering, men ska också tydligt signalera den tradition som tidskriften står för: den innerliga debatten om humaniteten i samhället, särskilt den i kriminalvården.

Vi som arbetar med tidskriften gör det i mångt och mycket på kvällar och helger, på stunder vi stjälar från andra sysslor. Det gäller också omgörningen. Med det vill jag säga att det nya utseendet inte är en köpt produkt, som kommit färdig och nu ska vara perfekt från första stund. Vi fortsätter att arbeta med detaljer i omgörningen, och eventuellt kan vi komma att göra justeringar. Hör gärna av dig med synpunkter om det nya utseendet.

Tydligast syns omgörningen förstås på omslaget, men jag vill peka på en förändring som inte är så tydlig men som har stor betydelse för läsvänligheten; formgivaren Mark Olson har förändrat avståndet mellan orden i texterna och till och med mellan bokstäverna. Syftet är att öka läsvänligheten. Har vi lyckats? Jämför gärna med ett äldre nummer.

Quis custodiet ipsos custodes? Vem vaktar väktarna? Vi förfärades alla över övergreppen mot irakiska fångar i Abu Ghraib 2004 och vi fortsätter att hysa starka betänkligheter över Guantanamo. Hur påverkas vi av att ha makten över andra människor? Hur är förhållandet i svensk kriminalvård? Om detta skriver Birgitta Göransson, som härmed inleder sitt medarbetarskap i Tfk.

Nyligen har Lag 1974 om kriminalvård i anstalt förpassats till historien. Vad innebär de nya fängelse- och häkteslagarna som träder ikraft från 1 april? Elisabeth Lager, chef för Kriminalvårdens rättsenhet, redogör i detta nummer för den största förändringen i kriminalvårdslagstiftningen på 35-40 år.

Kulturjournalisten Leif Stenberg samtalar med Gunnar Engström om ett omstritt projekt, men också om kriminalvårdsarbetet dessförinnan och därefter. Läs också om FoU-dagar i Kriminalvården och om den svåra konsten att avrunda ett yrkesliv. God läsning!

Dennis Karlsson
dennis.karlsson@kriminalvarden.se

Ny fängelse- och häkteslagstiftning 2011

Den 1 april 2011 träder en ny fängelselag och en ny häkteslag i kraft. Dessa ersätter den gamla lagen om kriminalvård i anstalt från 1974 och lagen om behandling av häktade och anhållna m.fl. från 1976.

av Elisabeth Lager

Lagen om kriminalvård i anstalt (1974:203) – i dagligt tal kallad KvaL – infördes genom 1974 års kriminalvårdsreform. Den ersatte då lagen (1964:541) om behandling i fängvårdsanstalt. Samtidigt infördes en särskild lag (1974:202) om beräkning av strafftid m.m.

Till grund för reformen låg två betänkan- den, dels Kriminalvård i anstalt (1971:74) av Kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården (KAIK), dels Kriminalvård (SOU 1972:64) av Kriminalvårdsbered- ningen. Regeringen presenterade sina ställ- ningstaganden till förslagen i 1973 års stats- verksproposition (prop. 1973:1), vilka i allt väsentligt godkändes av riksdagen. Inom Justitiedepartementet togs därefter fram en promemoria (Ds Ju 1973:9) med förslag till lagstiftning, vilken låg till grund för Kungl. Maj:ts proposition med förslag till ny lagstift- ning om kriminalvård i anstalt m.m. (prop. 1974:20). Lagens benämning kan sägas speg- la den då gällande behandlingsoptimismen. Efter ikraftträdande den 1 juli 1974 har KvaL ändrats vid ett 50-tal tillfällen.

Fängelseutredningen föreslog i sitt hu- vudbetänkande Verkställighet av fängelse- straff (SOU 1993:76) att KvaL skulle ersät- tas av en ny lag om verkställighet av fängelse- straff (fängelselagen). Förslaget till ny lag kom dock aldrig att genomföras. Däremot ledde utredningens förslag till vissa änd- ringar i lagen. Bland annat ändrades anstalts- indelningen genom att indelningen i riks- och lokalanstalter utmönstrades (prop. 1994/95:124) och det infördes nya regler om särbehandling av långtidsdömda och place- ring av kvinnor och unga (prop. 1997/98:95).

I oktober 2002 tillsattes en parlamentarisk kommitté med uppdrag att utarbeta förslag till en ny kriminalvårdslag som skulle reglera verkställigheten av samtliga kriminalvårds- påföljder. Kommittén skulle dels göra en genomgripande översyn av regelverket i sak, dels se över den lagtekniska och språkliga utformningen. Frågor om hur verkställighe- ten kan anpassas så att den förebygger åter- fall i brott utan att kraven på säkerhet och samhällsskydd eftersätts skulle uppmärk- sammad särskilt. Kommittén fick också till

uppdrag att överväga ett system för positiv respektive negativ förstärkning för att öka möjligheterna att påverka de dömdas beteende. Kommittén skulle även överväga hur en individualiserad verkställighet kan uppnås utan att kravet på samhällsskydd eftersätts.

” *Begreppen
sluten och öppen anstalt
bör utmönstras*

Kriminalvårdskommittén

Kommittén, som antog namnet Kriminalvårdskommittén, lämnade i betänkandet Framtidens kriminalvård (SOU 2005:54) förslag till en ny lag, kriminalvårdslagen, som skulle reglera verkställigheten av fängelsestraff, skyddstillsyn och samhällstjänst. Kommittén föreslog att en verkställighetsplan skulle fastställas för alla som verkställer en kriminalvårdspåföljd. När det gällde verkställighet av fängelsestraff föreslog kommittén bl.a. att begreppen sluten och öppen anstalt skulle utmönstras och att indelningen i olika säkerhetsklasser istället skulle göras i förordning eller föreskrifter. Kommittén ansåg att det skulle införas kraftiga begränsningar i de intagnas möjligheter att inneha betalningsmedel och personliga tillhörigheter.

Enligt kommittén skulle den intagnas motivation och egna ansvarstagande tas tillvara genom införande av ett s.k. förmånssystem, som innebar att den intagne inledningsvis skulle få ta del av ett grundutbud av förmåner (grundnivå). Om den intagne uppfyllde de krav som angavs skulle han eller hon kunna tilldelas särskilda förmåner genom uppflyttning till förhöjd nivå. Om den intagne inte längre uppfyllde kraven skulle han eller hon flyttas tillbaka till grundnivån.

Möjligheten att få vistas utanför anstalten i form av utslussning föreslogs utvidgas. De utslussningsformer som skulle kunna komma i fråga var permission, frigång, vårdvistelse, vistelse i halvvägshus och frigivningsboja. Kommittén föreslog att reglerna om fritidsaktiviteter utanför anstalt och permission skulle föras samman till en gemensam form för tillfällig vistelse utanför anstalt. Kommittén föreslog att reglerna om villkorlig frigivning skulle få ett ökat fakultativt inslag. Som huvudregel skulle villkorlig frigivning ske när två tredjedelar av straffet verkställts. Om det – utifrån en bedömning med utgångspunkt i hur den dömde skött sig under verkställigheten – fanns synnerliga skäl skulle frigivningen kunna skjutas upp. Kommittén föreslog även att övervakningsnämnderna och Kriminalvårdsnämnden skulle upphöra. Beslut skulle istället fattas av Kriminalvården och kunna överklagas till domstol.

I januari 2005 tillsattes en särskild utredare med uppdrag att utarbeta förslag till ny häkteslag. I likhet med Kriminalvårdskommitténs uppdrag omfattade översynen dels lagstiftningen i sak, dels den lagtekniska och språkliga utformningen. Utredningen, som antog namnet Häktesutredningen överlämnade i februari 2006 sitt betänkande Ny häkteslag (SOU 2006:17). Förslaget hade i relevanta delar anpassats till det förslag till ny kriminalvårdslag som Kriminalvårdskommittén hade lämnat. Utredningen föreslog vidare en ändring i rättegångsbalken som innebar att åklagaren ska begära rättens tillstånd till varje enskild restriktion som han eller hon vill kunna ålägga den häktade.

Kriminalvårdskommitténs förslag har genomförts i olika lagstiftningsetapper.

Etapp 1, som trädde i kraft den 1 januari 2007, omfattade nya regler om utslussning från anstalt och villkorlig frigivning (prop. 2005/06:123). Syftet var att åstadkomma en förbättrad och mer strukturerad övergång från anstalt till frihet. Ändringarna innebär att det finns fyra särskilda utslussningsåtgärder. Frigång innebär att den intagne under dagtid arbetar, studerar eller genomgår behandling utanför anstalt. Möjligheten att vistas utanför anstalt för vård mot missbruk (s.k. § 34-placering utökades och fick benämningen vårdvistelse. Två nya utslussningsalternativ, vistelse i halvvägshus och utökad frigång, infördes. Vistelse i halvvägshus innebär att den intagne är placerad i ett av Kriminalvården kontrollerat hem som är anpassat för att ge intagna särskilt stöd och tillsyn. Utökad frigång innebär att den intagne under kontrollerade former avtjänar sista delen av fängelsestraffet i sin bostad. Villkorlig frigivning ska som huvudregel även fortsättningsvis ske när två tredjedelar, dock minst en månad, av strafftiden har avtjänats. Om det vid den tidpunkten finns synnerliga skäl mot villkorlig frigivning ska den skjutas upp. Vid bedömningen av om det finns synnerliga skäl mot villkorlig frigivning ska det beaktas om den intagne på ett allvarligt sätt har brutit mot de föreskrifter och villkor som gäller för verkställigheten. Den villkorliga frigivningen får skjutas upp högst sex månader varje gång.

Etapp 2, som trädde i kraft den 1 april 2008 omfattande bl.a. skärpta regler för brevgranskning, innehav och avskildhet (prop. 2006/07:127). Reglerna om personlig egendom innebär att en intagen får ta emot och inneha böcker, tidskrifter och tidningar, dock inte sådana som kan äventyra ordningen eller säkerheten i anstalten eller som kan antas motverka den behandling som den intagne genomgår. I övrigt får en intagen ta

emot och inneha den personliga egendom som är motiverad med hänsyn till att verkställigheten ska kunna genomföras på ett ändamålsenligt sätt. Bestämmelserna om brevgranskning innebär att ett brev till eller från en intagen får granskas om det är nödvändigt med hänsyn till ordningen eller säkerheten. Enligt de nya reglerna får intagna tillfälligt hållas avskilda från varandra, om det är nödvändigt för att upprätthålla ordningen eller säkerheten i anstalten. Kriminalvården fick vidare möjlighet att kontrollera förekomst av droger även med saliv-, svett- och hårprov.

Kriminalvårdskommitténs förslag om ett nivåindelad förmånssystem ifrågasattes under remissbehandlingen. Regeringen gav därför Kriminalvården i uppdrag att inom ramen för befintlig lagstiftning bedriva en försöksverksamhet från den 1 april 2007 till den 31 mars 2008. Av Kriminalvårdens redovisning framkom bl.a. att ett nivåindelad förmånssystem är mycket resurskrävande och förutsätter en överkapacitet av anstaltsplatser, och att det också är svårt att administrera.

I propositionen En ny fängelse- och häkteslagstiftning (prop. 2009/10:135) tog regeringen slutlig ställning till Kriminalvårdskommitténs förslag. I propositionen behandlades också Häktesutredningens förslag och förslag i promemorian Tillträdesförbud inom kriminalvården (DS 2007:24). Regeringen föreslog att Kval skulle ersättas med en ny fängelselag, som ska ge Kriminalvården bättre förutsättningar att – med bibehållen säkerhet och utan att sätta individens eget ansvar åt sidan – förebygga återfall i brott genom att anpassa verkställigheten till den intagnes individuella förutsättningar och behov.

Kommitténs förslag om en gemensam lag

för verkställighet av fängelse, skyddstillsyn och samhällstjänst genomfördes inte för att inte föregripa den nyligen tillsatta översynen av följdsystemet (dir. 2009:60).

Regeringen lade inte heller fram något förslag till nivåindelad förmånsystem med hänvisning till remisskritiken och den genomförda försöksverksamheten. En ny häkteslag, utformad med fängeslagen som förebild, föreslogs ersätta lagen om behandlingen av häktade och anhållna m.fl. Riksdagen antog förslagen i propositionen (bet. 2009/10:JuU21, rskr. 2009/10:317). Även utan ett nivåindelad förmånsystem kan den intagnes motivation till förändring tas till vara genom att en positiv utveckling förstärks och uppmuntras. En intagen som är skötsam och uppvisar motivation till förändring har t.ex. goda möjligheter att få lättnader i verkställigheten, bl.a. genom att placeras under allt öppnare former och genom utslussningsåtgärder. En intagen som stör ordningen och säkerheten får istället ofta en verkställighet som utmärks av kontroll och inskränkningar t.ex. i kontakter med omvärlden och gemenskap.

Fängeslagen (2010:610)

Den nya fängeslagen, som träder i kraft den 1 april 2011, innebär en språklig och systematisk modernisering. Lagen är så långt möjligt utformad på ett köns- och teknikneutralt sätt. Den innebär också ett antal nyheter i sak.

Lagen är indelad i följande kapitel.

- 1 kap. Inledande bestämmelser
- 2 kap. Placering
- 3 kap. Sysselsättning och ersättning
- 4 kap. Fritid
- 5 kap. Personliga tillhörigheter
- 6 kap. Vistelse i gemenskap och avskildhet

- 7 kap. Besök och andra kontakter
- 8 kap. Särskilda kontroll- och tvångsåtgärder
- 9 kap. Hälso- och sjukvård
- 10 kap. Permission och annan tillfällig vistelse utanför anstalt
- 11 kap. Särskilda utslussningsåtgärder
- 12 kap. Varning och uppskjuten villkorlig frigivning
- 13 kap. Beslut
- 14 kap. Överklagande
- 15 kap. Övriga bestämmelser

Av fängeslagen framgår, liksom det gjorde i KvaL, att verkställigheten ska utformas så att den intagnes anpassning i samhället underlättas och så att negativa följder av frihetsberövandet motverkas. Verkställigheten ska, i den utsträckning det är möjligt utan att kravet på samhällsskydd eftersätts, särskilt inriktas på åtgärder som är ägnade att förebygga återfall i brott. För att markera betydelsen av att verkställigheten och frigivningsförberedelserna – i syfte att minska risken för återfall – får en individuell utformning har kravet på verkställighetsplan tagits in i lagen. Även om ordet behandling tagits bort ur lagens titel utgör behandlingstanken således en central utgångspunkt även i fängeslagen.

I den nya fängeslagen kodifieras den grundläggande principen om proportionalitet. Av 1 kap. 6 § framgår att verkställigheten inte får innebära andra begränsningar i den intagnes frihet än som följer av lagen eller som är nödvändiga för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas. En kontroll- eller tvångsåtgärd får endast användas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Om en mindre ingripande åtgärd är tillräcklig ska den användas.

Enligt den nya lydelsen behöver särskilda villkor för långtidsdömda inte meddelas om det är uppenbart obehövt. Det kan gälla t.ex. den som har mindre än ett år kvar att verkställa eller den som är på fri fot innan verkställigheten påbörjas.

Den nya lagen innehåller inte längre någon indelning i öppna respektive slutna anstalter, utan en indelning i säkerhetsklasser får istället göras i Kriminalvårdens föreskrifter. För att tydliggöra att en helhetsbedömning ska föregå beslut om placering anges i 2 kap. 1 § att en intagen inte får placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än vad som är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas. Vid beslut om placering ska, i den utsträckning det är möjligt, hänsyn tas till den intagnes behov av sysselsättning, omvårdnad och lämplig frigivningsplanering. Med övervakning och kontroll avses såväl det fysiska skalskyddet som samlade insatser av dynamisk säkerhet.

Reglerna om innehav av personliga tillhörigheter är överflyttade från etapp 2. Den nya fängelselagen ger dock Kriminalvården rätt att skicka omhändertagna tillhörigheter från anstalten på den intagnes bekostnad. Kriminalvården får också rätt att efter en viss tid sälja eller förstöra kvarlämnade tillhörigheter. För att säkerställa att en utvisningsdömd betalar för sin hemresa får en del av ersättningen för sysselsättning tas i anspråk för att betala för en sådan resa.

Besök hos en intagen ska, om det är nödvändigt av säkerhetsskäl, kunna kontrolleras genom att besöket äger rum i ett besöksrum som är så utformat att det omöjliggör att föremål överlämnas, t.ex. genom att besökaren och den intagne hålls åtskilda av en glasruta. Tidigare har besök i princip bara kon-

trollerats genom att personal är närvarande. Många kommer sannolikt att tycka att det är ett mindre intrång i den personliga integriteten att få tala ostört med varandra än att det är personal närvarande. Bestämmelserna om kontakter med omvärlden är utformade på ett teknik neutralt sätt.

Kriminalvården får också utökade kontrollmöjligheter när det gäller in- och utpaserande fordon och tjänstemän inom kriminalvården ges befogenhet att avvisa och avlägsna obehöriga personer.

I den nya fängelselagen regleras all tillfällig vistelse utanför anstalt i ett enhetligt permissionsinstitut, som innebär att en tydligare åtskillnad upprätthålls mellan permission som syftar till att underlätta den intagnes anpassning i samhället och permission som motiveras av andra, särskilt ömmande skäl. Kravet på att den intagne normalt ska ha avtjänat viss del av strafftiden i anstalt innan han eller hon får beviljas permission regleras i lagen istället för, som tidigare, i Kriminalvårdens föreskrifter. Permissioner kan kontrolleras med elektroniska hjälpmedel t.ex. fotboja.

De särskilda utslussningsåtgärderna och regelverket rörande varning och uppskjuten villkorlig frigivning (etapp 1) överförs i princip oförändrade till fängelselagen.

I och med den nya lagen avskaffas Kriminalvårdsnämnden. Övervakningsnämnderna behålls dock och deras beslut överprövas av förvaltningsrätt eller tingsrätt.

Regeringen har också beslutat om en fängelseförordning (2010:2010). Förordningen innehåller bestämmelser om bl.a. vilka regler som de intagna ska följa för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas, t.ex. de begränsningar som gäller om var rökning får ske. En intagen ska också

visa hänsyn mot personal och medintagna samt bidra till att hålla god ordning. Bestämmelserna om målsägandeinformation har flyttats från lagen till förordningen.

Häkteslagen (2010:611)

Den nya häkteslagen är så långt möjligt utformad med fängelselagen som förebild. En nyhet i sak är att tingsrättens prövning av åklagarens beslut att meddela restriktioner av visst slag för en häktad person ska kunna överklagas. Syftet är att garantera att restriktioner för en häktad tillgrips och bibehålls med största möjliga restriktivitet.

Häkteslagen har följande indelning

- 1 kap. Inledande bestämmelser
- 2 kap. Placering och vissa rättigheter
- 3 kap. Besök och andra kontakter
- 4 kap. Särskild kontroll och tvångsåtgärder
- 5 kap. Hälso- och sjukvård
- 6 kap. Restriktioner för intagna misstänkta för brott
- 7 kap. Beslut och överklagande
- 8 kap. Övriga bestämmelser

Kriminalvårdens föreskrifter

Med anledning av de nya lagarna har Kriminalvården gjort en genomgripande revidering av myndighetens föreskrifter och allmänna råd. De nya föreskrifterna är kopplade direkt till respektive lag och är också strukturerade på samma sätt som lagarna. Förutom beteckningen i Kriminalvårdens författningssamling (KVFS) har de nya föreskrifterna också en sakbeteckning som anger ämnestillhörighet (FARK-beteckning) t.ex. FARK Fängelse och FARK Häkte. Även föreskrifter inom andra områden har strukturerats på liknande sätt, t.ex. FARK Frivård och FARK IÖV. Föreskrifterna kompletteras med handböcker.

Implementering

Inom Kriminalvården har bedrivits ett intensivt arbete med att förbereda införandet av de nya lagarna. Förutom framtagande av föreskrifter, allmänna råd och handböcker har det skett ändringar i systemstöd. En omfattande utbildning har genomförts och information har tagits fram till de intagna.

Elisabeth Lager

Kriminalvårdens FoU-dagar 2011

Kriminalvårdens utvecklingsenhet bjöd i februari in till två mycket intressanta dagar där enheten presenterade forskningsresultat från studier inom och utom Kriminalvården. Syftet var att sprida forskningsresultat och få en diskussion mellan praktiker och forskare.

Av Birgitta Göransson

Inbjudna till dagarna var chefer, programexperter, personalutbildare, programledare och medarbetare på utvecklingsenhetens FoU-grupper i Stockholm, Göteborg och Kumla. Dessutom deltog externa forskare, medlemmar ur Kriminalvårdens Vetenskapliga råd, representanter från justitiedepartementet och Brå.

Forskning inom vitt skilda områden presenterades, som t.ex. sambandet mellan drogmissbruk och våldsbrott, patriarkala attityder och våld mot kvinnor, utvärderingar av insatser för vålds- och sexualbrottsdömda, livsförlopp och påföljder för brott. Tfk återkommer i senare nummer med fler exempel på utvecklingsenhetens avslutade projekt.

Här presenteras några föredrag med omfattande kunskapsförmedling.

Utvecklingsenhetens chef professor Martin Grann gav en exposé över debatt och forskning kring riskbedömningar och farlighetsbedömningar. Han berörde moralfilosofiska och yrkesetiska aspekter på farlighetsbedömningar och redogjorde för hur träffsäkra olika metoder är när det gäller riskbedömningar. Begreppet riskbedömningar används parallellt med begreppet

farlighetsbedömningar. Risk rymmer inom sig dock både en risk för hot och en risk för möjlighet. De borde egentligen kallas för farlighetsbedömningar eftersom man oftast ensidigt mäter risk för återfall i brott av allvarligt slag (farlighet).

Det utökande införandet av dessa bedömningar under 2000-talet sätter fokus på ett ”nytt” problemområde för psykiatern: patientens farlighet. Varhelst riskbedömningar införs i den kliniska rutinen så uppfattas patienterna plötsligt som mycket farligare än vad de var förut. Generellt sätter man fokus på förlustrisken men inte på vinstmöjlighet. Vinsten om patienten/klienten rehabiliteras vägs inte mot risken för återfall i allvarliga brott. Vårdtider på 10, 15 eller 20 år är aldrig medicinskt motiverade och samhällsekonomiskt dessutom förbluffande meningslösa. Även den rättspsykiatriska vården består i likhet med fängelse i huvudsak av förvaring.

Martin Grann beskrev tre generationers bedömningar. I begynnelsen var ostrukturerat kliniskt beslutsfattande. På 1970- och 1980-talen kom aktuariska bedömningar som en motreaktion i rättsäkerheten namn. Dessa utvecklades vidare under 1990-talet.

Aktuariska bedömningar är övergripande skattningar utifrån kända riskfaktorer för återfall som ålder, missbruk, tidigare domar och typ av kriminalitet m.m. Därefter kom ”tredje generationens” mer utvecklade och omfattande riskbedömningsinstrument, strukturerade kliniska bedömningar och checklistor. Ett stort hopp sattes till den tredje generationens metoder. Forskningsunderlaget är begränsat men hittills har publicerade studier endast givit ett svagt eller inget stöd alls för dessa mer omfattande bedömningsinstrument. De aktuariska bedömningarna är fortfarande överlägsna för prediktion av återfall. De robusta men enkla modeller som tillämpas i kriminalvården idag är exempelvis BERIT och Static-99. Som avslutning frågar sig Martin Grann om farlighetsbedömningar alls ska göras och menar att frågorna är politiska och inte i första hand vetenskapliga. Man behöver ta ställning i tre dimensioner a) nytta med våldsprevention, b) prediktiv validitet (”träffsäkerhet”) och c) kostnader för falskt positiva. Man behöver beakta rollkonflikter, behandlaransvar och andra ansvarsförhållanden den enskilde klinikern har mot patienten/kliniker. Etikdiskussionen behöver fördjupas: I vilka situationer ska riskbedömningar göras, av vem, och hur, och varför?

Chefen för central samordning i behandlingsfrågor Martin Lardén redovisade programutvecklingen inom kriminalvården, kvalitetssäkringen och framtida utmaningar.

År 2000 arbetade kriminalvården utan nationell samordning med 250 olika ”behandlingsprogram” som kändes bra och som man trodde hade effekt. Det saknades strategiska prioriteringar och diskussioner om vem som skulle ha behandling och när. År 2010 har nationella program antagits utifrån en nationell strategi. De är planerade

och schemalagda, följer en programmanual och har programintegritet. De uppfyller fastställda kvalitetskrav, genomgår ackrediteringsprocess, har tydliga mål och utvärderas om effekt på återfall.

År 2010 fullföljde 9 588 klienter något brotts- eller missbruksrelaterat behandlingsprogram. 80 procent av dem som påbörjat ett program fullföljer programmet. En mycket hög andel av klienterna ger högt betyg åt programledarna i alla program. Många upplever också programmen som värdefulla när det gäller att få hjälp att inte återfalla i brott.

Vid för- och eftertester av programmet ETS (Enhanced Thinking Skills) har man kunnat konstatera en lätt minskning av kriminella tankemönster i alla olika variabler. Flera program har utvärderats under åren 2008 till 2010 och fler utvärderingar pågår. Några program har visat en klar riskminskning för återfall i brott, som Våga Välja och 12-stegsbehandling. One-to-One har visat effekt för gruppen som fullföljer programmet. Brottsbrytet kunde inte visa någon återfallsreducerande effekt och utveckling av programmet har avslutats. ART (Aggression Replacement Treatment) visade för samtliga som påbörjat programmet en ökad återfallsrisk jämfört med kontrollgruppen som inte tagit del av programmet. ART tillämpas därför inte efter årsskiftet 2010.

Ackrediteringsprocessen är lång innan ett program rullas ut i ordinarie verksamhet, och fortsätter som bas för kvalitetssäkringsarbetet. Vissa program revideras, andra fortsätter att drivas och en del avvecklas. När ett programs framtid ska avgöras måste man ta hänsyn till om själva effektstudien varit problematisk och om det dåliga resultatet kan förklaras på annat sätt. Man måste också följa det internationella forskningsläget, om

man tillämpat det på rätt målgrupp, om det är utvecklingsbart och om det finns alternativa program. Det som gäller är:

”Rätt program, på rätt sätt, till rätt person, på rätt plats, vid rätt tillfälle, till rätt pris!”

Behandlingsprinciper är

1. Riskprincipen – intensiva insatser till högriskindivider.
2. Behovsprincipen – fokus på kriminogena behov, t.ex. ilska, missbruk.
3. Responsivetsprincipen – anpassa pedagogiken till målgruppen.
Mer konkret pedagogik till den som tänker konkret.

Den evidensbaserade praktiken måste vila på situation och omständigheter, bästa evidens, klienters önskemål och erfarenhet och professionell expertis.

Behandlingsprincipernas tillämpning har utvärderats med en särskild skattningsmall (CPAI; Gendreau & Andrews, 2000). Dessa utvärderingar visar att svensk programverksamhet, som studerats hittills, står sig gott vid internationella jämförelser och har hög kvalitet.

Psykolog Bengt Holmgren från utvecklingsenhetens FoU-grupp i Stockholm har undersökt den psykiska hälsan hos häktade med restriktioner. Ensam 23 timmar per dygn i sex kvadratmeter – hur påverkas den psykiska hälsan? Den psykiska hälsan hos häktade med och utan restriktioner jämfördes. Hypotesen var att lång tids häktning med restriktioner (16 veckor) är skadlig för den psykiska hälsan. Antalet häktade som studerades var 1 098 i varierande åldrar (18-60 år). De måste kunna läsa något av följande språk: svenska, engelska, franska, ryska eller arabiska eftersom mätinstrumentet fanns översatt till dessa språk. Mätning av den psykiska hälsan med detta instrument varierar mellan 0 och 28 poäng. I nor-

malbefolkningen är resultatet 3 poäng. Gruppen häktade nådde tröskelvärde 19 poäng. Ohälsan var hög. Gruppen testades vid upprepade tillfällen under häktningstiden och restriktionstider.

Sammanfattningsvis fann Bengt Holmgren att isolering genom häktning med restriktioner är en riskfaktor för att den psykiska ohälsa som finns inledningsvis kvarstår. För personer med tidigare psykiatrisk kontakt och/eller missbruk och för kvinnor är risken för psykisk ohälsa initialt hög men sjunker med tiden till samma nivå som för personer utan tidigare psykiatrisk kontakt och/eller missbruk. För häktade med restriktioner som också är föräldrar kvarstår över tid en initialt hög risk för psykisk ohälsa. Mot psykisk ohälsa i isolering genom restriktioner över tid hjälper inte den nuvarande omhändertagandenivån.

De kunskapsförmedlande och väl genomförda FoU-dagarna avslutades av generaldirektör Lars Nylén, som bland annat sa följande:

”Tiden i kriminalvården bestäms av domstolen och vi måste göra rätt saker med måttliga insatser. Förväntningar på kriminalvården är höga. Vad har man rätt att förvänta sig? Kan vi fungera som en kemtvätt? Går det att tvätta allt? Det är en mänsklig rättighet för klienter att få veta att våra insatser har effekt annars ska vi inte hålla på med behandling. Vi måste därför studera vad vi gör. Det är vår skyldighet att utvärdera. Vi måste veta om vi går åt rätt håll. Vi måste veta vad som händer våra klienter i vårt samhälle. Vår FoU-verksamhet är väldigt viktig. Vi måste våga, vi måste tänka till och vi måste pröva.”

Sammanfattning Birgitta Göransson

Att bli pensionär eller att bli äldre

"I ditt anletes svett skall du äta ditt bröd, till dess du vänder åter till jorden; ty av den är du tagen. Ty du är stoft, och till stoft skall du åter varda ..."

Efter mina vandrings- och sökareår, fann jag en viss ro i studier, familjebildning och så småningom jobb. Jag gled ganska bra genom de värsta kriserna av missade tentor, skilsmässor och arbetslöshet och kom in i min bransch som kriminal- och socialvårdare. Jag har hållit mig kvar där sedan 1972 och i stort sett haft samma arbetsgivare ända till 2010. Jag har bytt avdelningar och arbetsuppgifter och även positioner men varit klientelet trogen i stort sett hela tiden.

Nu tror jag inte att man får/tar sin yrkesroll av en slump, men jag tycker att jag hela mitt liv har kämpat för att bli accepterad som samhällsmedborgare och medmänniska. På sätt och viss kan man säga att jag lyckades, men det tog nästan 40 år och "What did you get, another day older and deeper in death". Det blev ingen vidare karriär, ingen pension att leva rullan på, inget vidare anseende och inget djupare intryck på eftervärlden.

Detta låter kanske väl pessimistiskt, men nu kommer vi till den dagen då man dessutom blir utsparkad ur alltihop. Plötsligt står man där utan tillhörighet, utan arbetskamrater, utan kontor och struktur på sina dagar, kort sagt utan identitet och undrar om all kamp varit förgäves. Ska det ta lika lång tid att avprogrammera sig lär man inte hinna; inga möten, kafferaster med meningslöst pladder, beslutsmöten där consensus rådde,

vilket tog oändligt lång tid och alltid slutade med den starkes seger. Allt protokollskrivande, alla sömlösa nätter, all ångest inför en presentation eller föredragning inför styrelsen efter en anmälan.

Nej, jag saknar inte all den gamla skiten, men undrar vart allt tog vägen. All erfarenhet och kompetens till ingen nytta längre, som om den var värdelös, bara löstes upp i tomma intet.

Jo, jag har nog hjälpt en och annan, kanske ofta utan att ens veta om det, och det är väl inte så ofta man fått veta det efteråt eller om det ens är mätbart eller går att identifiera. Jag har haft ett rikt liv och ska vara djävligt tacksam att jag inte slitit ut ryggen på nåt bygge eller så. Jag är också väldigt glad idag över att kunna läsa tidningen färdigt och inte behöva rusa upp var eviga morgon. Men egentligen tycker jag att det borde vara självklart med flexibilitet när det gäller både uppgifter och tider långt innan man går i pension.

Jag känner mig lite lurad av staten och livet, all denna kamp, alla offer när det gäller barn och vänner. Nej visst, jag har fullt upp, för mycket t.o.m. lite väl stressigt. Men när man jobbade då gick det före allt, det var pliktuppfyllelsen som var det viktiga. Moses sa visst att du skall äta ditt bröd i ditt anletes svett, men Jesus att man skulle se på liljorna på marken och icke bekymra sig för morgondagen.

Efter all denna klagan vill jag påstå att jag inte klagat; jag har haft det och har det bra. Jag tycker dock att jag var förvånansvärt oförberedd på det hele. Och sen är jag man och tyvärr har jag skaffat mig en identitet som yrkesmänniska. Nu ska jag identifieras om igen.

Lars Metelius

■ Samtal pågår med Gunnar Engström

Bortom Sju tre och Malexandermorden

Kulturjournalisten Leif Stenberg möter tidigare kriminalvårdchefen Gunnar Engström i ett samtal om Malexander och om kriminalvården i dag tio år senare.

Av Leif Stenberg

För drygt tio år sedan skrev några interner på Tidaholmsfängelset ett brev till Lars Norén. De ville genomföra ett teaterprojekt. Genom pjäsen Sju tre möjliggjordes att två av de tre medverkande fångarna i projektet kunde sprida nazistisk propaganda. En av fångarna begick på sina normalpermissioner tillsammans med två andra nazister åtta väpnade rån för att finansiera nationalsocialistisk verksamhet. Det slutade med att två poliser mördades i Malexander. Allt som kunde gå fel gick fel. Skuggan vilar ännu över fångelserna.

En av de som fick bära hundhuvudet från Kriminalvårdens sida var dåvarande kriminalvårdsdirektören Gunnar Engström.

Inför mötet med honom mejlar han mig att han fortfarande bär på den tunga bördan från polismorden.

Av och till har jag sedan 80-talet intervjuat Gunnar Engström. Minuten innan mötet med honom ringer Larsa mig. Den andra sidan av myntet vi ska tala om. Larsa började sin karriär på 70-talet och satt på kåken i Umeå, där Gunnar Engström då var regionchef. Inför en jul fick Larsa och alla andra

fångar permission. I världspresen beskrevs det som att en tokig fängelsedirektör släppt ut fångarna. 13 fick permis, 14 kom tillbaka.

Larsa har lagt av med kriminaliteten sedan många år, han ringer för att säga att kronofogden vill utmäta hans bostad, den kan vara värd 80 000 kronor. Men reparationsbehovet, för att få den i säljbart skick, tror han kostar lika mycket. Sedan hälsar han till sin fängelsedirektör.

När jag berättar om samtalet för Gunnar kommer först skratt, sedan mörknar hans blick. Vi lämnar det därhän - så länge. Det går inte att komma förbi att vi måste börja med Sju tre och Malexander.

– En enda gång har jag blivit blåst av fångar - det var av dem som skrev brevet till Norén. Egentligen hade de inte en uppgörelse med mig utan med Lars Norén och producenten Isa Stenberg. Jag sade ”Gå inte för nära. Inse att internerna har gjort sig skyldiga till allvarliga brott”, då var mycket om deras bakgrunder ännu oklara för mig. Pjäsfolk kan vara stora känslomänniskor. De undrade hur fångarna kunde vara så charmiga.

– **Jag såg** en förhandsvisning av pjäsen och reagerade på innehållet, det var då inte lika uttalad propaganda för nationalsocialism som det kom att bli. Handlingen var ändå chockerande. Där fanns flera ledande personer från Kriminalvården, bland annat generaldirektör Bertel Österdahl, men ingen reagerade öppet. Efteråt hade jag ett möte med Lars. ”Hur kan du tillåta att de för fram en nationalsocialistisk våldsideo-logi?”. Han tittade mig i ögonen och sade ”Min uppgift är att ge en bild av Sverige”. Inget mer. Efteråt kom insikten att jag borde ha hållit mig kvar vid frågan. ”Vad är det för snorungar som förnekar förintelsen?” Så blev det inte.

– Samtidigt tilltalade teatern mig. Jag såg det som en inträdesbiljett till samhället för

Gunnar Engström

Ålder: 73

Familj: Gift med sjukgymnasten Siw. Har två vuxna barn.

Utbildning: Socionom och fil kand.

Karriär: Tidigare verksam inom socialtjänst och kriminalvård: vårdare, assistent, frivårdsinspektör, fängelsedirektör, kriminalvårdsdirektör (regionchef), rådgivare åt och vikarie för generaldirektören. Uppdrag i olika länder, bl.a. Ryssland, Japan och Irak.

Expert och sakkunnig i ett antal statliga utredningar samt föreläsare vid universitet och högskolor. Jobbar sedan ett tiotal år inom frivillighetssektorn.

Senast lästa bok: Dödgrävarens dotter (Joyce Carol Oates)

Senast sedda film: Minns inte

Intressen: Läs bra böcker lös korsord och spela bordtennis.

de tre intagna, då fanns inte kunskapen om att två parallellt var med i ett rånargång. Det fanns två agendor. Teatern och Lars Norén hade en, Kriminalvården en annan som gick ut på att ge de intagna möjligheter att ta sig ut på rätt sida i samhället. Missbedömningen tar jag på mig. Samtidigt var det så att om jag stoppat pjäsen tidigare, vilket jag övervägde, hade jag fått hela kultursverige mot mig.

Där lämnar vi Sju tre för att tala om det andra.

– Mitt liv i kriminalvården, jag är inne på 51:a året, har alltid handlat mycket om känslor och bärande relationer, inte minst i mötet med intagna. Vi ser varandra i ögonen, jag lyssnar in dem, skillnaden är stor på att lyssna och höra. De ser att jag är engagerad. Jag får med dem på känslövagnen, då blir det svårare att blåsa mig. När de varit med om ett sådant samtal vet jag att det fungerar.

– Bara ett exempel. En kille och jag möttes i kulverten på Hall, jag var anstaltschef.

”Gunnar! Kan jag få en permis!”

”Om jag ger dig en permis är det kärlekslöst. Du har bommat permisioner i 15 år”

”Denna gång fixar jag det!”

”Det har du sagt tidigare. Jag måste kunna tro på dig”

Det kom inget svar, jag gick tio meter och vände mig om

”Om du slår mig i bordtennis får du permis!”

”Vafan, vadå!?”

Han blev helt förvirrad.

”Du vet väl var du bor?”

”A-paviljongen”

”Klockan sex kommer jag, efter att ni käkat. Där har ni bordtennisbord”

Vi var överens. När jag kom upp till paviljongen hade samtliga fångar bänkat sig. Ingen höll på mig! Jag vann första set med 21-19. Andra set vann han. Jag började bli osäker. I det tredje och avgörande segade vi oss fram till 21-21. Man måste alltid vinna med två bollar. Jag slog en kantboll, sådana är otagbara. Jag ledde med 22-21 och det var min tur att serva, efter bara några bollar råkade jag slå en till kantboll. 23-21 till mig, jag hade vunnit. Luften gick ur grabbarna. Då sade jag ”Två kantbollar! Det kan inte vara rimligt. Du får permisen!”

Därefter utbröt vadslagning i centralvaktten på Hall, de menade att anstaltschefen blivit ding i skallen. Jag höll emot vaden. Klockan halv tre på permissionsdagen ringde fången och meddelade att han fått punka en bit bort. Klockan tre upphörde permissionen, med några minuter till godo stövla-de han in.

Självfallet är detta ett unikt exempel och ingen metod att ge permissionsbeslut i allmänhet.

– I jobbet måste man ha humor, engagemang och samtidigt vara målinriktad. När killarna uppfattar att personalen har intresse och engagemang, då är vi på väg åt rätt håll. Utan den inställningen hade jag inte orkat. Till det kommer alla otaliga sidokontakter med mammor som varit oroliga för sina söner. Det är inte papporna jag tröstar, de lyser med sin frånvaro. Kvinnor är modigare.

Under 70-talade menade justitieminister Lennart Geijer att det fanns dryga 200 riktigt farliga intagna på fängelserna.

– Två av de som skrev brev till Lars Norén kan räknas in i gruppen bland de 200 farligaste. Vi har troligen inte fler farliga i dag.

De övriga 99 procenten?

– Under 70-talet sade vi att samhället kriminaliserat ett vårdbehov. Än i dag är sex av tio som sitter inne narkotikamissbrukare, till dem ska läggas alkoholmissbrukarna. Samtidigt får man inte glömma att när det gäller en viss kategori av fångar har samhället en legitim skyldighet att skydda sina medborgare, på det går inte att göra avkall. Men man har också en legitim skyldighet att ta vara på människor som befinner sig i farozonen, där huvudproblemet är drog- och alkoholmissbruk.

– När du berättade om kronofogden som funderade på att ta ifrån Larsa lägenheten höll jag på att spy. Kommun, landsting och stat har alla egen budget med egna stuprör. Vi ser ofta hur folk faller mellan stolarna. Nu funderar den statliga myndigheten kronofogden på att plocka bort en bostad så att han som bodde där ska gå till det andra stupröret kommunen för att klara livhanken när han blir utan bostad. Om han börjar missbruka igen hamnar han hos landstinget för avgiftning, där finns ett tredje stuprör. Samordningen är fortfarande urusel. Jag ser det som ansvarsflykt.

– Många fångar kommer snarare från socialgrupp 17 än socialgrupp tre. Där finns ingen skillnad jämfört med 70-talet, men framtidsoptimismen var större då och ledde till att vi fick ett bokslut för de större institutionerna. Krafterna som ville bygga ut Kumla och Österåker till än större fängelser fick inte gehör. Justitieminister Geijer var radikal och retade gallfeber på domarna. Även dåvarande generaldirektör Martinsson var viktig. Vi kunde sitta i direktion och vänta 45 minuter på att mötet skulle börja. Då kom han utlufsande och sade att han haft möte med en orolig mamma till en fånge.

Långt senare hade vi generaldirektör Weibo. När han kom till direktionen, utan att vara försenad, kunde vi få höra ”En mamma hörde av sig och trodde att jag var en djävla kurator”. En sådan inställning skickar förödande signaler till personalen, det handlar om parallella processer.

Kriminologen Tham är en annan – av många – som beskrivit kriminalvårdens hemlighet; att där finns mängder med missbrukare som kommer från så eländiga miljöer att vanliga människor knappt känner till att de finns.

– Dessförinnan sade motståndarna att i socialdemokraternas Sverige var det lagligt att knarka. Den rösten var betydligt starkare, då ändrades lagen, narkotikamissbruk kriminaliserades. När jag utbildar polisaspiranter i Umeå kan de ibland säga att livet på fängelser kan jämföras med hotellvistelser, då frågar jag vilka hotell de bor på. En sann information motverkar skrönor och myter. Kvar står dock att om man döms till fängelse är kriminalvården skyldig att erbjuda program, vars viktigaste uppgift är att vara brottsförebyggande. Man ska kunna komma tillbaka till samhället och klara sig.

Hur bra går det?

– Räknat efter ett antal påföljder klarar sig cirka sex av tio, då har de inte återfallit inom tre år. Brottsligheten klingar även av med tilltagande ålder. Men det går inte att klara sig om man saknar stöd ute i samhället efter muck. Det behövs folk som ser till att man kommer in i rätt sammanhang. Vi borde ha en gemensam vårdnad mellan kriminalvård, socialtjänst och landsting.

Varför genomför vi inte det?

– Av rädsla för att misslyckas. Sandemose skrev ”Den rädde gömmer sig villigt bakom formalismens järnvägg”. Det har jag funnit många gånger inom kriminalvården. I dag finns en rädsla i myndighetssverige. Man vågar inte göra fel. Vi måste få fram att de som sitter på fängelser är människor, komma i närhet av dem, känna deras andedräkt, i stället för att distansera oss.

Några dagar senare berättar Larsa att vid Kronofogdens besök visade det sig att bostaden krävde så dyra reparationer att en försäljning skulle sluta på plus minus noll. Han bor kvar.

Leif Stenberg

Var 10:e intagen är dömd för mord eller dråp

Från Kriminalvårdens utvecklingsenhet

När vi ser på statistik inom kriminalvården så bakar vi ofta ihop olika brott i större grupper; mord, dråp och misshandel med dödlig utgång hamnar bland våldsbrott och blir då inte riktigt synligt. Därför finns det ibland skäl att bryta upp huvudgrupperna i mindre grupper. Eftersom det har skett ett trendbrott under 2000-talet när det gäller mord och dråp finns skäl att göra ett försök att belysa utvecklingen.

Hans von Hofer har i Brott och straff i Sverige, kriminalstatistik från 1750-2005, beskrivit den historiska utvecklingen av mord och dråp i Sverige. Ända sedan slutet av 1800-talet var det 90 procent män som lagfördes för mord eller dråp. I början av 2000-talet sker mer än hälften av brotten mellan män; i cirka 1/3 av fallen dödar en man en kvinna; I högst 10 procent av fallen dödar en kvinna en man eller annan kvinna. Oftast sker gärningen inomhus. Användningen av kniv har ökat över tid medan skjutvapen är mer sällsynta.

Mord och dråpfall har ökat i åldersgruppen 15-17 år. Mellan 1913 och 1947 dömdes två personer 15-17 år gamla för mord/dråp, motsvarande siffra för mellan 1973 och 2005 var 150.

Mellan 2001 och 2005 är nära 70 procent av de personer som lagförts för mord eller dråp redan tidigare lagförda för något brott.

Männen är avsevärt mer belastade än kvinnorna.

Fram till andra världskriget saknas utländska medborgare nästan helt bland personer som dömts för mord eller dråp. Åren 2001 till 2005 utgjorde deras andel 24 procent och drygt 70 procent var folkbokförda i Sverige.

I ett internationellt perspektiv ligger Sverige tillsammans med andra länder i Nordvästeuropa på en låg nivå när det gäller mord och dråp.

Diagrammet nedan visar på utvecklingen av valet av påföljd, där fängelse har blivit en allt vanligare påföljd.

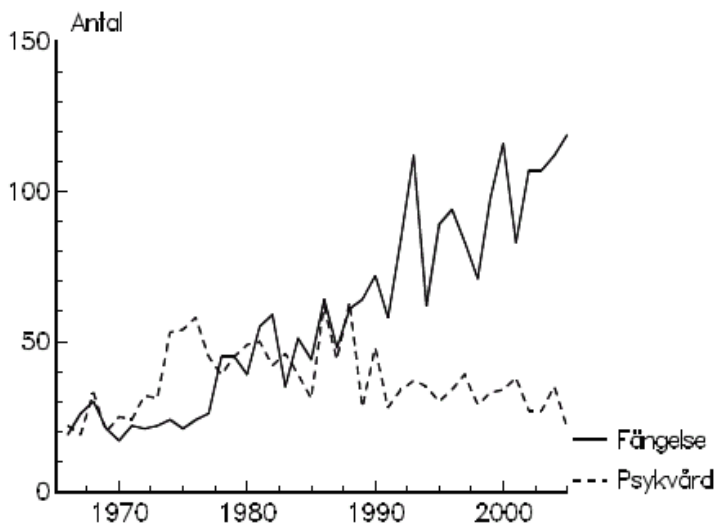
För mord eller dråp lagförda personer efter påföljd

Kvinnor döms i större utsträckning än män till rättspsykiatrisk vård, medan utländska medborgare döms något oftare till fängelse.

Sju personer har lagförts två gånger för fullbordat mord/dråp under perioden 1966-1983. Av totalt 1 558 personer har 35 åter lagförts för mord/dråp under perioden 1973-1989.

Återfall tycks vara oberoende av valet av påföljd.

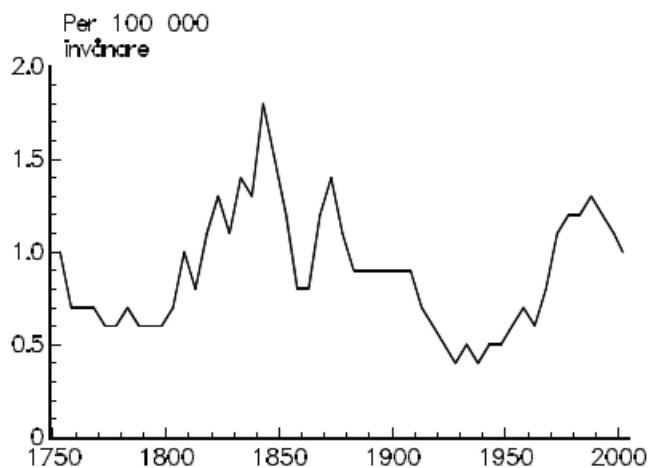
Relaterat till folkmängden har mord och dråp inte ökat under de senaste 250 åren; det är en del mindre svängningar under perioden. Däremot har antalet mord och dråp

ökat under perioden. Det finns en variabel som samvarierar med mord och dråputvecklingen i Sverige och det är den registrerade alkoholkonsumtionen. Samvariationen finns även på individnivå. Många gärningsmän och även en del offer har varit alkoholpåverkade när brottet har begåtts eller har alkoholproblem. Den vetenskapliga bedömningen av alkoholkonsumtion som

obetingad kausal faktor för våldsbrottlighet är omdiskuterad.

Uppgången av antalet mord och dråp efter andra världskriget kan kopplas till tre förklaringar: ökad alkoholkonsumtion, utvecklingen av en grupp kriminellt belastade personer och det faktum att Sverige blivit ett invandrarland. Ingen av dessa faktorer har nå

Mord och dråp enligt dödsorsaksstatistiken 1750-2005. 5 års medeltal. Per 100 000 inv.

got förklaringsvärde för det enskilda brottet.

Ytterligare ett perspektiv som skulle vara intressant att relatera till utvecklingen av mord och dråp är sjukvårdens utveckling. På grund av forskning och teknikutveckling går allt fler liv att rädda. Dock finns denna inte beskriven över tid i ett historiskt perspektiv.

Enligt Brå: s Kriminalstatistik anmäldes det 2008 208 brott som avsåg mord, dråp eller misshandel med dödlig utgång, vilket är en minskning med 50 jämfört med 2007. Anmälningarna ger en överskattad bild av antalet brott eftersom det efter utredningar visar sig att det har varit självmord, olyckor eller naturlig död. Enligt Brå har analyser visat att det faktiska *antalet* fall av dödligt våld sedan 1990 har varit runt 100 per år. År 2008 var det efter analys 82 fall av dödligt våld och 33 fall av försök eller förberedelse till dödligt våld.

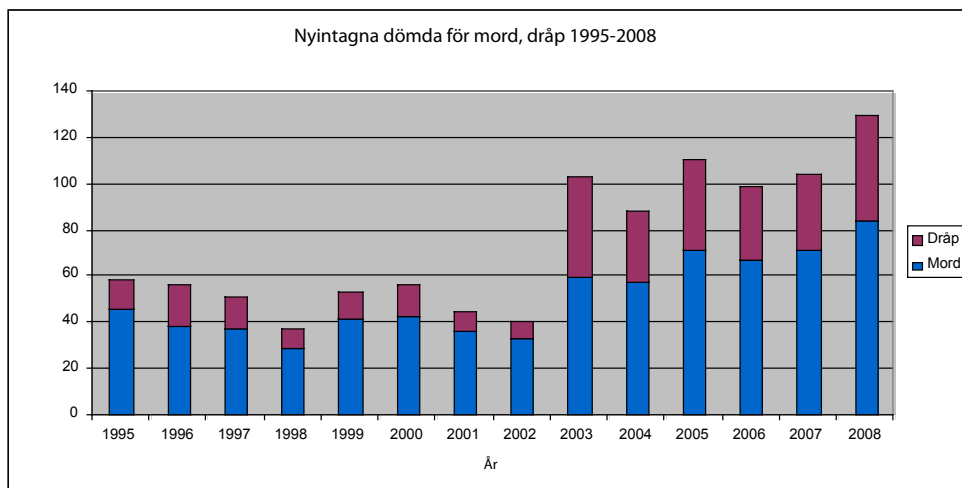
149 personer lagfördes 2008 för mord eller dråp (inklusive försök, förberedelse, stämpling till brott). Antalet lagförda för mord och dråp under de senaste tio åren har

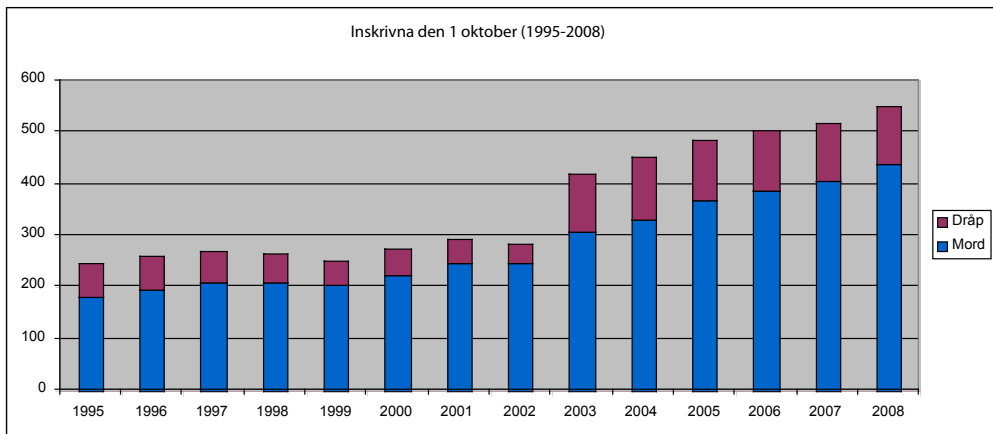
varierat mellan 137 och 163 personer. Trenden är svagt uppåtgående.

Av de 149 som lagfördes 2008 var 11 kvinnor, 30 var ungdomar 15-20 år och 42 hade utvisningsbeslut i dom. 119 dömdes till fängelse, 5 till sluten ungdomsvård, 19 till rättspsykiatrisk vård, 5 till skyddstillsyn och 1 till ungdomsvård. Av de dömda fick 10 livstid i tingsrättsdomen. Den genomsnittliga fängelsestiden för de 119 dömda var enligt Brå 83 månader. 58 hade ingen tidigare lagföring under de senaste 10 åren. 39 hade 1-2 lagföringar tidigare och övriga 34 hade 3 eller fler lagföringar tidigare.

I Kriminalvården redovisas klienter som nyintagits i fängelse med mord eller dråp som huvudbrott (inklusive försök, medhjälp och anstiftan till) under åren 1995-2008 oavsett i vilken instans domen har fastställts i, och det kan även ingå utländska domar som överflyttats till Sverige, vilket redovisas i diagrammet nedan.

Som framgår av diagrammet så är utvecklingen mellan 1995 och 2002 ganska stabil. År 2003 sker ett trendbrott för både mord

och dråp. Det handlar om helt andra nivåer än tidigare.

I **diagrammet** nedan används samma definition på klienterna som ovan, med den skillnaden att det är klienter som verkställer fängelsestraff den 1 oktober 1995-2008. Här bör observeras att klienter kan ha påbörjat ett annat fängelsestraff tidigare.

Jämförs antalet klienter i anstalt som är dömda för mord eller dråp, så har det mellan

1995 och 2008 skett mer än en fördubbling av antalet klienter. Andelen dömda för dråp eller mord av det totala antalet inskrivna klienter har ökat från 5 procent 1995 till 10 procent år 2008. I princip är var tionde intagen på anstalt dömd för mord eller dråp, vilket speglar en dramatisk utveckling över tid. Det kan också antas att denna utveckling kommer att fortsätta. Ställer detta faktum nya krav på kriminalvården?

Krönika

Birgitta Göransson

Hur påverkas vi av att ha makten över andra människor?

Vi lärde oss redan på 1970-talet av experimentet i omänsklighet genomfört av professor Philip Zimbardo vid Stanforduniversitetet hur vi påverkas av att ha makten över andra människor i ett straffsystem. Han inrättade ett fängelse så likt ett kaliforniskt fängelse som möjligt med de vanliga reglerna och bestraffningarna och valde slumpvis ut ett antal psykologstudenter till vakter respektive fångar. Studenterna valdes ut utifrån att de var välfungerande och emotionellt stabila. "Fångvaktarna" informerades om risken för att utnyttja sin makt eller missbruka den. Vad hände? "Fångvaktarna" började behandla "fångarna" med förakt.

En del blev brutala och njöt av att vara grymma, andra blev snälla och gav förmåner till vissa fångar för att splittra deras kollektiva protester. "Fångarna" blev servila, krypande, tappade all självkänsla, uppträdde som mänskliga robotar och tänkte bara på en sak – sin egen flykt, sitt eget överlevande. De började hata sina "vårdare" och tjalla på varandra. Alla sökte fördelar på de andras bekostnad. "Fångarna" bröt samman, fick hysteriska anfall eller raserianfall. Experimentet måste avbrytas efter sex dagar. Deltagarna gick så upp i sina roller att de inte kunde skilja mellan rollen och det egna jaget. "Den otäckaste, lägsta och mest patologiska sidan av

den mänskliga naturen blev synlig" rapporterade professor Zimbardo. En av "fångvaktarna" sa efter experimentet: "Jag insåg inte förrän efteråt hur brutalt jag uppträtt. Jag var förvånad över mig själv. Jag var oerhört grym. Jag betraktade dem som boskap och tänkte hela tiden att jag måste vakta dem, i händelse de skulle hitta på något". Det finns fler experiment inom psykologin som visar hur

” Jag insåg inte förrän efteråt hur brutalt jag uppträtt

helt vanliga människor kan drivas att bli mycket grymma i sitt handlande. En av de faktorer som ökar risken är om man avidentifieras genom exempelvis uniformer eller huvor. Professor Zimbardo har myntat begreppet "Lucifer-effekten". Den handlar om att ingen av oss vet hur vi kommer att reagera i en situation som vi aldrig förr har ställts inför. Allt vi vet om oss själva bygger på tidigare erfarenheter. I samband med rättegången efter övergreppen i fängelset Abu Ghraib i Irak 2004, då amerikanska fångvaktare begick övergrepp mot irakiska fångar, fick professor Zimbardo i uppdrag att undersöka om dessa övergrepp var en effekt av några

destruktiva personer eller om det var ett systemfel. Zimbardo menar att orsaken till övergreppen fanns att söka i en kombination av faktorer som att fångvaktarna levde under extrem press från den militära ledningen och CIA, saknade utbildning, saknade överordnad som kontrollerade vad som hände och arbetade under tristess med långa nattskift (övergreppen ägde rum på natten). Det var frågan om ett systemfel och inte enstaka ”ruttna” äpplen i korgen.

Detta är inte svensk kriminalvård. Jag är imponerad över personalens kunskap och engagemang i dagens kriminalvård. Vårt säkerhetsarbete är professionellt. Behandlingsprogrammen har en mycket hög kvalitet. Programutbildningen, ackreditering av program, certifiering av programledare och genomförandet av program är unik inom vården i offentlig sektor. Klientutbildningen är unik i världen.

MEN maktmissbruk finns även här i mindre omfattning och på andra sätt. Att inte handlägga anhängan snabbt, inte svara på frågor och ge besked, inte underlätta besök eller kontakt med barn, inte låta av anstalt transporterade besöka toalett under långa transporter, undvika att ingripa vid mobbing mellan intagna, kränka med ord och kommentarer i samband med urinprov och visitation, kränkande bemötande av anhöriga etc. Konfliktträdde chefer finns som inte ingriper när annan personal larmar om missförhållanden och många tysta vittnen finns bland medarbetare som inte ingriper.

Dessa förhållningssätt fostrar till hat och motstånd mot förändring hos intagna. Kriminalvårdens personal har ett svårt

uppdrag att förena ett rättssäkert verkställande av straff med att skapa en vilja till förändring. De möts av mycket aggressivitet, förakt och negativa attityder framför allt på häkte och anstalt. Det är provocerande att se grovt kriminella förneka allvarliga våldsbrott och sexuella övergrepp. Hela organisationen måste stötta det dubbla uppdraget. Säkerhetsbyggnader och isolering måste kompenseras med mänsklig kontakt. Schemaläggning och bemanning måste grundas på tid för kontaktmannasamtal och omhändertagande. Säkerhetspersonal måste samarbeta och respektera behandlingspersonal. Sjukvården

” *Säkerhetsbyggnader och isolering måste kompenseras med mänsklig kontakt*

måste arbeta med aktiva insatser. Det måste skapas utrymme för NAV-präster och pastorer och kriminalvårdens baspersonal måste stödjas genom kvalificerade insatser från psykologer/psykoterapeuter.

Professor Odd Lindberg m.fl. fann i sin studie av Kriminalvårdens yrkeskultur tre olika kulturmönster. Ett ”behandlingsmönster” (företrädesvis på behandlingsavdelningar) med en positiv bild av intagna där respekt för intagna betonas med mer omvårdnad och emotionella beteenden och med en syn på formella regler som ett ”nödvändigt ont”. Ett ”säkerhetsmönster” (företrädesvis säkerhetsvårdare och säkerhetsavdelningar) som karakteriserades av en vi och dom-inställning, negativa bilder av intagna (intagna är mani-

pulativa) och emotionellt tuffare möten med intagna. Ett ”mellanmönster” (företrädesvis på normalavdelningar) som karakteriserades av klivna tankemönster inom avdelningen och en kamp mellan säkerhet och arbete med kontaktmannaskap. Formella ritualer

” *En human kriminalvård med respektfullt och värdigt bemötande kräver en ständig övning i rätt förhållningssätt*

prioriteras ofta och arbete som kontaktman sätts i andra rummet på grund av tidsbrist. Det emotionella arbetet vid normalavdelningar varierar mellan närhet/respekt och distans/misstänksamhet.

Kriminalvårdens arbete har blivit komplext och krävt specialisering men om inte det dubbla uppdraget stöds och bärs upp av hela organisationen finns risken att den humana kriminalvården ersätts av en repressiv kultur.

En human kriminalvård med respektfullt och värdigt bemötande kräver en ständig övning i rätt förhållningssätt. Samtalsmetoden Motivational Interviewing var en injektion där vi lärde oss att inte möta motstånd med makt utan samtala med empati, utan moraliserande och fördömanden. Att vidmakthålla rätt förhållningssätt i kriminalvårdens svåra och mentalt krävande arbete förutsätter att personalen får kunskap, stöd, handledning och att ledning och medarbetare reagerar när någon form av maktmissbruk förekommer. Den goda etiken får man inte från formulerade vackra fraser och policydokument utan genom att regelbundet granska och reflektera kring beslut och handlingar. På samma sätt som brandmän måste träna sin fysik måste kriminalvårdens personal ständigt träna sin mentala kapacitet.

Birgitta Göransson

Finland inför ”hemmafängelse”

Korta fängelsestraff i Finland kan i framtiden under vissa förutsättningar avtjänas hemma. Den finska riksdagen har godkänt det omstridda lagförslaget om övervakningsstraff. Straffet övervakas med hjälp av en elektronisk fotboja eller andra tekniska hjälpmedel. Riksdagen godkände det nya straffet med rösterna 152–6. Riksdagen skärpte dock villkoren för straffet jämfört med regeringens ursprungliga proposition. Gränsen för övervakningsstraff är en ovillkorlig dom på maximalt sex månader. Regeringen hade föreslagit åtta månader. (Källa: FNB)

Skärpt straff för köp av sexuell tjänst

Regeringen har överlämnat en proposition till riksdagen med förslag till höjt straffmaximum för köp av sexuell tjänst. I propositionen föreslås att straffmaximum för köp av sexuell tjänst höjs från fängelse i sex månader till fängelse i ett år. Syftet med skärpningen är att skapa ytterligare utrymme för en mer nyanserad bedömning av straffvärdet vid allvarliga fall av köp av sexuell tjänst. (Källa: regeringen, pressmeddelande)

Fotboja för ungdomar

Regeringen har beslutat att inhämta Lagrådets yttrande över ett lagförslag som syftar till att förbättra utslussning från slutna ungdomsvård.

Ungdomar som har gjort sig skyldiga till mycket allvarlig brottslighet döms till slutna ungdomsvård. Påföljden innebär ett frihetsberövande i lägst 14 dagar och högst fyra år på Statens institutionsstyrels särskilda ungdomshem.

Betydelsen av en individuellt utformad verkställighet ska tydliggöras genom att det i lag regleras att en verkställighetsplan ska upprättas för den dömde. Statens institutionsstyrelse ska planlägga och genomföra verkställigheten efter samråd med socialtjänsten. Förslagen innebär att Statens institutionsstyrels ansvar för hela verkställigheten tydliggörs.

Vidare föreslås att den dömde under den senare delen av verkställigheten ska förberedas för ett liv i frihet genom konkreta åtgärder. Därutöver ska elektroniska hjälpmedel (s.k. fotboja) få användas för att kontrollera var den dömde befinner sig vid vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet. Statens institutionsstyrelse

har fr.o.m. 2011 tillförts 20 miljoner kronor för att organisera en strukturerad utslussning med utvecklade kontrollmöjligheter. (Källa: regeringen, pressmeddelande)

Fler döms till öppen psykiatri

Samtidigt som färre döms till fängelse döms allt fler till skyddstillsyn med föreskrift om öppen psykiatriisk vård. Mellan 2007 och 2009 ökade antalet med 14,5 procent – det framgår av Rättsmedicinalverkets årsredovisning. Pelle Granström är utvecklingsansvarig inom rättspsykiatri på verket. Han framhåller att domstolarna kan ha fått större förtroende för Kriminalvårdens möjlighet att ge frivårdsklienter effektiv psykiatriisk vård i takt med att formerna för vården har utvecklats. För omkring fem år sedan etablerades till exempel en öppen verksamhet för frivårdsklienter vid rättspsykiatri i Huddinge. - Tidigare blev det ofta lösa kontakter mellan klienten och den öppna psykiatri. Övervakningstiden rann iväg och ofta blev det inte så mycket gjort. Med kopplingen till rättspsykiatri blir det bättre stabilitet, säger Pelle Granström till Nyhetsbyrån Siren.

Allt fler fullföljer behandling

Antalet fullföljda brotts- och missbruksprogram i kriminalvården fortsätter att öka. År 2010 var siffran 9 580, vilket är en ökning med 900 jämfört med 2009. Av alla påbörjade behandlingsprogram fullföljs 80 procent. Det framgår av Kriminalvårdens årsredovisning för 2010.

Anstalt, påbörjade respektive fullföljda behandlingsprogram:

2008:

Påbörjade: 4 037.

Fullföljda: 3 291.

2009:

Påbörjade: 6 076.

Fullföljda: 5 220.

2010:

Påbörjade: 7 342.

Fullföljda: 5 767.

Frivård, påbörjade respektive fullföljda behandlingsprogram:

2008:

Påbörjade: 3 549.

Fullföljda: 2 805.

2009:

Påbörjade: 4 317.

Fullföljda: 3 466.

2010:

Påbörjade: 4 527.

Fullföljda: 3 813.

Nya häkten invigda

Kriminalvården driftsätter under våren 2011 två nya häkten – i Sollentuna och i Göteborg. De nya häktena ska förbättra platssituationen vid Kriminalvårdens storstadshäkten, som de senaste åren har varit hårt ansträngd. De nya häktena innebär också större möjligheter till gemensamhet och sysselsättning för de häktade, något som krävts av bland annat FN:s antitortyrkommitté.

Ökat förtroende för Kriminalvården

Förtroendet för Kriminalvården ökar – det visar den Nationella trygghetsundersökningen som Brå presenterar. I den senaste förtroendemätningen från 2010 har 42 procent förtroende för Kriminalvården, vilket är en ökning med 13 procentenheter jämfört med 2006.

Den nationella trygghetsundersökningen (NTU) visar att förtroendet för myndigheterna inom rättsväsendet ökar och att otryggheten bland människor generellt sett minskar. (Källa: Kriminalvården och Brå)

Fyra självmord i kriminalvården

Under årets tre första månader begick fyra intagna i kriminalvård självmord. Självmorden har inträffat vid anstalterna Johannesberg och Fosie och vid häktena Kronoberg och Örebro. (Källa: Kriminalvården)

Anstalten Smälteryd avvecklas

Kriminalvården avvecklar den öppna jordbrukanstalten Smälteryd mellan Borås och Göteborg. Skälet är att behovet av öppna platser förväntas minska, samtidigt som Kriminalvårdens bestånd av anstalter ska anpassas till myndighetens lokalförsörjningsprogram 2009-2020. Anstalten Smälteryd öppnade 1946 och har ett 40-tal anställda. (Källa: Kriminalvården)

Svenska Narkomanvårdsförbundet
Årsmöteskonferens
och
20-årsjubileum

18-20/5 2011 i Göteborg, Hotell Scandic Crown

www.snvf.se